

Środowiskowe aspekty kształtowania przestrzeni turystycznej w miastach (na przykładzie Szczecina)

Beata Meyer

Environmental aspects of creating tourist spaces in cities on the example of Szczecin

Abstract: The tourist attractiveness of cities is usually based on anthropological elements, while the natural environment is regarded as just the standard surroundings of the tourist activity currently taking place. The aim of the study was to point out the possibilities for a wider use of the natural environment in shaping tourist spaces in cities, on the example of Szczecin, which is a large city with unique environmental conditions. Green and water areas constitute almost half of the city's area, while its landform is determined by the Odra Valley. The tourist attractiveness of the city is based on anthropological values that are typical for cities (i.e. Chrobrego City Walls, Pionier 1909 Cinema, Pomeranian Dukes' Castle, The Days of the Sea Festival), with minimal utilization of the natural environment (i.e. Jan Kasprówic Park, Central City Cemetery, water areas). However, the environment creates exceptionally attractive conditions for the performance of various activities (often in the city center or in a historical setting) such as hiking (including Nordic Walking), biking (including mountain tourism), water tourism (including yachting, kayaking, fishing), horse-related tourism, as well as during the winter season, ski tourism (cross-country, downhill), and nature tourism. The city's brand strategy – Szczecin Floating Garden 2050 – acknowledges that potential, which is also a chance for a wider utilization of the natural environment for tourism purposes. A fuller use of both the water and green areas for tourism purposes could trigger a transformation of the city's urban tourist space in the quantitative, structural, and geographic aspects.

Keywords: tourism space, city, natural environment

Wprowadzenie

Trwający od wielu dekad wzrost liczby turystów i odbywanych podróży turystycznych powoduje wielorakie konsekwencje o szerokim spektrum oddziaływania.

Mają one bezpośredni lub pośredni charakter, zróżnicowane natężenie i dotyczą właściwie wszystkich sfer funkcjonowania systemów społeczno-gospodarczych oraz środowiska przyrodniczego. Najłatwiej są wśród nich identyfikowane korzyści ekonomiczne, osiągane nie tylko przez przedsiębiorstwa zaangażowane w procesy obsługi turystów, ale również (czy nawet przede wszystkim) przez regiony turystyczne. Oczywiście pozytywne skutki przyjazdu turystów przyczyniają się do traktowania turystyki jako standardowego czynnika rozwoju obszaru, a co za tym idzie, podnoszenia (czy utrzymania wysokiej) pozycji konkurencyjnej. Współcześnie większość obszarów (zarówno miejskich, jak i wiejskich), bez względu na charakter i funkcję dominującą, wykorzystuje turystykę jako element swojej strategii rozwojowej, uznając, że jest ona szansą na rozwój, bez względu na obiektywne uwarunkowania lokalne.

Miasta, które stanowią przedmiot zainteresowania turystów właściwie od początku rozwoju turystyki, są zazwyczaj traktowane jako obszary turystyki poznawczej (w tym kulturowej), biznesowej, eventowej, rozrywkowej czy zakupowej. Ich atrakcyjność dla turystów opiera się głównie na elementach o charakterze antropogenicznym, które w wielu przypadkach stanowią również podstawę dla kreowania symbolu miasta czy nawet jego rozpoznawalnego wizerunku. Środowisko przyrodnicze jest natomiast traktowane jako standardowe otoczenie aktywności turystycznej w miastach, a jedynie czasami jako interesujące uzupełnienie dla proponowanych atrakcji. Celem opracowania było wskazanie na możliwości szerszego wykorzystania środowiska przyrodniczego w kształtowaniu przestrzeni turystycznej miast, na przykładzie Szczecina, dysponującego ciekawym i zróżnicowanym środowiskiem przyrodniczym, na bazie którego mogą powstać samodzielne atrakcje turystyczne.

Miasto jako przestrzeń aktywności turystycznej

Postępujący proces urbanizacji, przejawiający się na kilku płaszczyznach (demograficznej, przestrzennej, ekonomicznej i społecznej), powoduje wiele zróżnicowanych konsekwencji dla turystyki, identyfikowanych zarówno po stronie popytowej, jak i podażowej. Rosnąca liczba mieszkańców miast oznacza bowiem zwiększenie liczby turystów, gdyż to mieszkańcy miast stanowią dominującą grupę wśród osób korzystających z wyjazdów turystycznych (Kozak 2011), dodatkowo powiększaną przez osoby mieszkające poza miastami, ale aspirujące do miejskiego stylu życia,

którego jednym z wyznaczników pozostaje uczestnictwo w turystyce. Równocześnie nowe trendy w turystyce wraz ze zmianami dokonującymi się w preferowanym (i promowanym) stylu życia przyczyniają się do zmian w zachowaniu turystów i modyfikują decyzje dotyczące wyjazdów turystycznych. Przejawia się to m.in. w coraz częstszym wybieraniu obszarów miejskich jako miejsc docelowych wyjazdów turystycznych, zarówno krótko-, jak i długookresowych (Żabińska 2013). Według UNWTO miasta są celem trzech z czterech głównych wyjazdów turystycznych realizowanych w ciągu roku (Niemczyk 2013).

Zdefiniowanie miasta nie jest łatwe i pozostaje kwestią dyskusyjną (Nowak, Skotarczak 2012). Według Gorzelaka (2008) stanowi ono swoisty system, na który składają się określone elementy pozostające we wzajemnych relacjach. Pełnią zazwyczaj wiele zróżnicowanych funkcji, rozumianych jako „działalność społeczno-ekonomiczna wykonywana w mieście, niezależnie od jej rangi ekonomicznej i przestrzennej, rozpatrywana zarówno od strony miasta, jak i sieci (systemu) osadniczego, w skład którego ono wchodzi” (Liszewski 2008). Liczba funkcji pełnionych przez miasto jest w sposób bezpośredni powiązana z jego wielkością – im większe miasto, tym większe zróżnicowanie tych funkcji (Gorynia, Łażniewska 2012). Funkcje pełnione przez miasta mogą mieć charakter endogeniczny (wewnętrzny, obsługowy, uzupełniający) bądź egzogeniczny (zewnętrzny, miastotwórczy, podstawowy). Funkcje endogeniczne obejmują wszelkiego rodzaju działalność, której celem podstawowym jest zaspokojenie wewnętrznych potrzeb miasta oraz wykreowanie pożądaných warunków dla życia mieszkańców i prowadzenia działalności w mieście. Jednym z głównych ich zadań, skierowanych na odbiorców spoza miasta, których rezultaty przeznaczone są na rynek miejski, pozostają relacje miasta z innymi obszarami i podmiotami (Czornik 2004). Wielość i zróżnicowanie funkcji w miastach ulega zmianom w czasie, przekształcana jest także ich lokalizacja w przestrzeni miejskiej. Poza tym zmienia się ranga i znaczenie poszczególnych typów działalności dla funkcjonowania miasta, a liczba powiązań wewnętrznych i zewnętrznych nieustannie rośnie, tworząc coraz bardziej skomplikowaną strukturę. Wyraźnie widoczna jest marginalizacja tradycyjnych typów powiązań i funkcji na rzecz nowych, bardziej nowoczesnych i dostosowanych do współczesnych wymagań. Przemiany te nie są wyłącznie wynikiem procesów związanych z rozwojem miast, ale dokonują się w wyniku reakcji na coraz silniejszą konkurencję między nimi. Uznając, że tradycyjne zewnętrzne (rozwojowe) funkcje miast przestają spełniać swoje role (np. funkcje przemysłowe, a nawet akademickie, poprzez kształcenie w systemach e-learningowych),

podejmuje się próby znalezienia nowych działalności, które mogłyby przejąć ich zadania (Czornik 2004). W ostatnich latach wyraźnie widoczne staje się odchodzenie od tradycyjnych „twardych” czynników rozwoju, takich jak: infrastruktura, renta gruntowa, korzyści aglomeracji, na rzecz czynników miękkich, takich jak: warunki życia, estetyka otoczenia czy atrakcyjność dla turystów (Bontje, Musterd 2009). Turystyka wraz z jakością otoczenia jest identyfikowana jako jeden z 14 zasadniczych czynników konkurencyjności terytorialnej (Raczyk, Dołżbasz, Leśniak-Johann 2012). Wskazuje to na możliwość wykorzystania turystyki jako funkcji rozwojowej w miastach, co wydaje się szczególnie atrakcyjne w połączeniu z postrzeganiem wyłącznie jej pozytywnych aspektów. Jednak trudny do zatrzymania proces unifikacji krajobrazów miejskich (wynikający głównie z wykorzystywania przez architektów uniwersalnych wyrobów tworzących podobne urządzenia infrastruktury miejskiej) może stać się przyczyną obniżenia zainteresowania turystów konkretnym miastem, jeśli nie będzie ono dysponowało elementami wyróżniającymi je spośród innych (Skalski 2008).

Przestrzeń turystyczna jest definiowana głównie na gruncie nauk geograficznych (m.in. Warszńska, Jackowski 1978; Liszewski 1995; Włodarczyk 2009; Kowalczyk 2011). Najczęściej jest ona wydzielana w oparciu o kryterium funkcjonalne, co oznacza, że każdy obszar, na którym rozwija się funkcja turystyczna lub istnieją inne przejawy turystyki, jest przestrzenią turystyczną. Przestrzeń turystyczna miasta jest więc wynikiem rozwoju funkcji turystycznej w przestrzeni miejskiej, rozumianej jako „wyróżniający się podtyp przestrzeni geograficznej, odznaczający się specyficzną organizacją, funkcją i fizjonomią oraz określonym statusem prawnym” (Liszewski 1999). Można przyjąć, że miejska przestrzeń turystyczna to „ta część przestrzeni miejskiej, w której realizowana jest funkcja turystyczna” (Liszewski 2014). Włodarczyk (2011) uważa, że o charakterze przestrzeni turystycznej miasta decydują następujące elementy:

- układ przestrzenny, morfologia, fizjonomia zabudowy,
- przyrodnicze i kulturowe atrakcje turystyczne,
- infrastruktura turystyczna i paraturystyczna oraz baza towarzysząca,
- inne szczególne elementy decydujące o oryginalności przestrzeni (pogoda, rzeki, ukształtowanie terenu, granice itp.).

Wydaje się, że wśród wymienionych czynników brakuje czynnika ludzkiego, czyli mieszkańców (historycznych i obecnych) mających pośredni i bezpośredni wpływ na kształtowanie przestrzeni miasta, a co za tym idzie, przestrzeni, w której rozwija się funkcja turystyczna. Włodarczyk (2011) również dostrzega tę zależność,

konstatując, że przestrzeń turystyczna miasta to przede wszystkim wynik relacji człowiek – elementy przestrzeni miasta, a nie wyłącznie miejsca i obiekty.

Rozpatrując atrakcyjność turystyczną miasta, najczęściej uwzględnia się elementy o charakterze antropogenicznym, gdyż miasta od początku były postrzegane przez pryzmat turystyki poznawczej związanej z ich zabytkowym charakterem oraz różnymi aspektami turystyki kulturowej (Derek 2013). Natomiast standardowe warunki życia w obszarach zurbanizowanych (hałas, zanieczyszczenia, intensywna zabudowa, duża gęstość zaludnienia) powodowały, że na wyjazdy o charakterze wypoczynkowym (a także innego typu, ale obejmujące aktywności urlopowe) wybierane były powszechnie obszary o niskim poziomie urbanizacji lub pozamiejskie. Współcześnie możliwe sposoby spędzania czasu wolnego w miastach (również przez turystów) obejmują coraz większą liczbę aktywności, które są postrzegane przez turystów jako atrakcyjne. Jednakże ciągle są one związane ze sferą atrakcji historycznych i współczesnych, będących wytworem działań człowieka. Podkreśla się znaczenie takich elementów, jak: walory naturalne (ich położenie geograficzne na tle otaczającego krajobrazu), walory kulturowe, zaplecze handlowo-usługowo-rozrywkowe, walory sportowo-rekreacyjne, walory duchowe (religijne), walory wynikające z funkcji administracyjnej, przemysłowej, naukowej i szeregu innych funkcji, jakie spełnia miasto w stosunku do swoich mieszkańców, w stosunku do ludności strefy oddziaływania miasta (strefy podmiejskiej) oraz w odniesieniu do turystów (Parzych 2013). Wymienione walory wraz z zagospodarowaniem turystycznym składają się na potencjał turystyczny miasta. Mimo tego że w wyliczeniu tym walory naturalne zajmują pierwsze miejsce, to postrzegane są jedynie przez pryzmat położenia danego miasta, a raczej jego wyjątkowości/unikatowości. Również rozwiązania innowacyjne, których celem jest przekształcenie przestrzeni miejskiej tak, aby była jak najbardziej atrakcyjna i bezpieczna dla turystów (i mieszkańców), koncentrują się na wprowadzaniu technologii najnowszych generacji, np. w komunikacji, architekturze, hotelarstwie, gastronomii, placówkach muzealnych, teatralnych czy wystawienniczych (Ustupski 2012), pomijając kwestie środowiskowe. Jeden z trendów związany z aktywnością turystów w miastach wskazuje na nieco mniejsze zainteresowanie turystów fragmentami przestrzeni o wysokim stopniu komercjalizacji i/lub tematyzacji (Michałowski 2003), często izolowanych od przestrzeni użytkowanych przez mieszkańców i tworzących specyficzne przestrzenie określane jako CTD – *Central Tourist District*, RBD – *Recreational Business Districts*, TBD – *Tourist Business District*, lub klosze turystyczne – *TouristBuble* (Parzych 2013; Judd 1999), a większą aktywnością na

obszarach standardowego funkcjonowania mieszkańców miast. *Turystyka poza utartym szlakiem* (Maitland, Newman 2009, za: Derek 2013) wiąże się z poznawaniem przez turystów miejsc i obszarów codziennych aktywności mieszkańców miast i wyjściem poza strefy typowo turystyczne (szerzej: Derek 2013). Tu jednak również podkreśla się kwestie codziennego życia mieszkańców, odwiedzania dzielnic przemysłowych czy mieszkaniowych, a w skrajnych wypadkach także dzielnic nędzy. Kluczowe znaczenie dla turystów ma możliwość zetknięcia się z tymi przestrzeniami miasta, które nie zostały w sposób specjalny przygotowane na ich pobyt, co nie wyklucza oczywiście zwiedzania i odwiedzania miejsc oraz obiektów uznawanych za obligatoryjne ze względu na swoją unikatowość.

Wzrost popularności *turystyki poza utartym szlakiem* w miastach jest szansą na zwiększenie znaczenia środowiska przyrodniczego w turystyce miejskiej i nadanie mu roli nie tylko bardziej lub mniej atrakcyjnego otoczenia dla aktywności turystycznej, ale samodzielnej, rozpoznawalnej atrakcji w danym mieście. *Turystyka poza utartym szlakiem* oznacza bowiem również wizyty w obszarach związanych z aktywnością mieszkańców w czasie wolnym, której część związana jest z rekreacją na wolnym powietrzu, często realizowaną w oparciu o walory środowiska przyrodniczego. Dodatkowym bodźcem są zmiany w preferowanym stylu życia, które kładą nacisk na ruch i *spędzanie czasu w przyjaznym*, czystym środowisku, co może być możliwe również podczas turystyki miejskiej, przy właściwym wykorzystaniu potencjału środowiskowego miasta.

Ponadto wykorzystanie środowiska przyrodniczego jako elementu podnoszącego/kształtującego atrakcyjność turystyczną miasta może wpłynąć na poziom jego konkurencyjności postrzeganej jako trwała przewaga (lub dystans) nad innymi miastami tworzącymi grupę pod względem określonych kryteriów, a także jako trwała zdolność umożliwiająca sprostanie w różnych układach konkurencyjnych innym miastom (Tatuśko 2002; Grabowski 2008; Gorynia, Łażniewska 2010). Działania konkurencyjne często prowadzą do powielania rozwiązań i pomysłów, co skutkuje unifikacją funkcjonalną, przestrzenną i kompozycyjną miast, która prowadzi do zatarcia ich cech charakterystycznych świadczących o specyfice obszaru i będących szansą na jego wyróżnienie spośród innych (Wójtowicz-Wróbel 2008). W przypadku konkurencji miast na rynku turystycznym niezbędne jest oparcie oferty miasta na zasobach, które są nie tylko wyjątkowo cenne, ale przede wszystkim trudne do skopiowania czy naśladowania, co może zapewnić miastu unikatowość i zainteresowanie turystów. Środowisko przyrodnicze, będące podstawowym czynnikiem warunkującym możliwości działalności człowieka w mieście, jakoś

życia w mieście oraz jego charakter (Cieślak 2012), rzadko jest wykorzystywane w procesach konkurencji. Dla atrakcyjności turystycznej kluczowe znaczenie mogą mieć te jego elementy, które w sposób wyraźny wyróżniają się w przestrzeni miasta, często odróżniając je także spośród innych miast. Za główne z nich należy uznać elementy związane z ukształtowaniem powierzchni, hydrosferą czy biosferą, które mogą stanowić podstawę kreowania wyróżnikowych produktów turystycznych, a nawet wizerunku miasta.

Wybrane elementy środowiska przyrodniczego Szczecina

Szczecin jest miastem rozległym przestrzennie (ponad 300 km²), położonym na terenie Pomorza Zachodniego, w obrębie Wzgórz Szczecińskich, głównym zaś elementem determinującym jego strukturę i funkcje pozostaje położenie w obszarze ujściowym rzeki Odry. Rzeka ta dzieli miasto na trzy główne części: lewobrzeżną (centrum miasta), prawobrzeżną (osiedla mieszkaniowe, tereny rekreacyjne) oraz Międzyodrza (funkcje przemysłowo-składowe i transportowe), tworząc dość nietypowy układ przestrzenny i kreując zróżnicowane możliwości jego wykorzystania. Tereny w lewobrzeżnej części miasta tworzą kotlinę otwartą ku rzece, ograniczoną od północy Wzgórzami Warszawskimi (131 m n.p.m.), a od południowego zachodu Wałem Bezleśnym. Część prawobrzeżna miasta obejmuje tereny równinne, częściowo zajęte przez Wzgórze Bukowe (147 m n.p.m.), o bardzo zróżnicowanej rzeźbie terenu, obszar Międzyodrza zaś charakteryzuje się zupełnie płaską powierzchnią (1–20 m n.p.m.).

Dużą część powierzchni miasta zajmują tereny wodne i zielone, odpowiednio 25% i 20% (Szczecin 2014). Głównym elementem skomplikowanego systemu hydrograficznego Szczecina jest Odra dopływająca do miasta dwoma nurtami: wschodnim (Regalica, wpadająca do jeziora Dąbie leżącego w całości w granicach administracyjnych miasta) i zachodnim (Odra Zachodnia). Obszar zawarty między Odrą a Regalicą posiada bogaty układ hydrograficzny, będący wynikiem działalności gospodarczej prowadzonej w XIX wieku (Białecki 1977). Prowadzone wówczas działania spowodowały powstanie wielu nowych wysp, gdyż dotychczasowe dwie duże wyspy (Ostrów Grabowski i Ostrów Mieleński) zostały pocięte kanałami na szereg mniejszych. Sytuacja ta jest do dziś wyraźnie widoczna na obszarze Międzyodrza. W pozostałej części miasta ciekły występują w mniejszej ilości i nie ma wśród nich cieków dużych. W Szczecinie lewobrzeżnym koncentrują

się one w Puszczy Wkrzańskiej (np. Osówka, Arkonka, Kijanka), natomiast prawobrzeże przecina płynąca z południowego wschodu rzeka Płonia, uchodząca do jeziora Dąbie, oraz dwa mniejsze cieki: Chełszcząca i Żołnierska Struga. Ważnym elementem hydrografii Szczecina są liczne jeziora. Znajdujące się w granicach administracyjnych miasta jezioro Dąbie, o powierzchni 55,6 km², jest jednym z większych w kraju¹. Spośród innych, już znacznie mniejszych, należy wymienić Jezioro Głębokie, Jezioro Szmaragdowe (fot. 1), jezioro Rusalka oraz znajdujące się w tej samej rymnie zbiorniki: Goplana, Arkonka i Syrenie Stawy. Wśród obszarów wodnych wiele ma charakter unikatowy, co potwierdzają utworzone tam formy ochronne w postaci m.in.: Obszarów Natura 2000 (3 z 4 tego typu obszarów są ulokowane w dolinie Odry, częścią czwartego jest Jezioro Szmaragdowe), parków krajobrazowych (jednym z dwóch jest PK Dolina Dolnej Odry), korytarzy ekologicznych o znaczeniu ponadlokalnym (4 z 6 obejmują obszary wodne) *Diagnoza...* 2010).

Ponad 20% powierzchni Szczecina zajmują obszary zielone o zróżnicowanym charakterze. Wśród nich można wyróżnić tereny zieleni miejskiej, obszary ogrodów działkowych² oraz tereny leśne. Powierzchnia zieleni miejskiej w Szczecinie, pełniącej funkcje rekreacyjne, reprezentacyjne, ekologiczne oraz techniczne, to ponad 530 ha, które obejmują takie elementy, jak:

- 16 parków (ok. 27% powierzchni obszarów zieleni miejskiej), spośród których najbardziej atrakcyjne to: Park Kasprowicza, Park Żeromskiego, Park Dendrologiczny, Park Jasne Błonia (fot. 2),
- 21 cmentarzy (ok. 37%) w tym 5 czynnych, spośród których największy jest Cmentarz Centralny (fot. 3),
- zieleńce (ok. 10%), zaliczane są do mniejszych elementów zieleni, obejmujących zieleń przy budynkach użyteczności publicznej, bulwarach czy promenadach,
- zieleń uliczna (ok. 26%), obejmuje zieleń towarzyszącą ciągom komunikacyjnym: pasy zieleni, trawników, krzewów oraz drzewa usytuowane wzdłuż dróg, i ma istotne znaczenie dla tworzenia architektonicznej oprawy ulic (*Program...* 2004).

Powierzchnia obszarów leśnych pozostających w granicach administracyjnych Szczecina to prawie 5 500 ha. Są one położone głównie w północnej, południowej

¹ Większe są jedynie Śniardwy, Mamry i Łebsko.

² Ogrody działkowe zajmują ponad 1200 ha i są położone głównie w lewobrzeżnej części miasta.

i południowo-wschodniej części Szczecina i stanowią kompleksy lasów ochronnych (Meyer 2011). Można wśród nich wyróżnić dwa główne kompleksy o podobnej wielkości (www 5):

- Lasy Państwowe – zajmują powierzchnię 2 716 ha i wchodzą w skład trzech nadleśnictw: Trzebież, Kliniska i Gryfino.
- Lasy Miejskie – zajmują ogólną powierzchnię 2 764,17 ha, a funkcja ochronna tych obszarów jest przemieszana z funkcjami rekreacyjnymi. Obszar Lasów Miejskich podzielony jest na dwa leśnictwa: Głębokie i Dąbie.

Lasy w obrębie miasta pełnią zróżnicowane funkcje, z których za najistotniejsze uznawane są te związane z neutralizacją zanieczyszczeń, w tym pyłowych i gazowych zanieczyszczeń powietrza, w połączeniu z odnową zapasów tlenu dzięki procesom wykorzystania energii słonecznej i akumulacji produktów fotosyntezy, co wpływa na mikroklimat otoczenia (*Program...* 2004). Jednocześnie sprzyja to funkcji rekreacyjnej i wypoczynkowej, która przez mieszkańców często jest postrzegana jako jedyna, a z pewnością najbardziej atrakcyjna. Obszary leśne mogą być wykorzystywane dla rekreacji i wypoczynku właściwie bez ich specjalnego przygotowania, ale odpowiednie zagospodarowanie pozwala przede wszystkim na ochronę lasu poprzez ukierunkowanie zróżnicowanych aktywności realizowanych w jego obrębie na tereny dla nich najbardziej odpowiednie, a jednocześnie najmniej obciążające dla lasu. Atrakcyjna, dobrze utrzymana i ulokowana infrastruktura sprzyja podejmowaniu aktywności w obrębie lasu i często ma znaczenie stymulujące mieszkańców do spędzania czasu w lesie.

Unikatowość środowiska przyrodniczego Szczecina dodatkowo potwierdza objęcie prawie 6% powierzchni miasta różnymi formami ochrony przyrody, wśród których można wyróżnić: Szczeciński Park Krajobrazowy „Puszcza Bukowa” (fot. 4), Rezerwat „Zdroje”, 7 zespołów przyrodniczo-krajobrazowych, 23 pomniki przyrody.

Zróżnicowanie ukształtowania powierzchni miasta, szczególnie uwidaczniające się na obrzeżach Szczecina, w obrębie obszarów leśnych, w połączeniu z bogatą siecią hydrograficzną oraz zasobami zieleni, tworzy wyjątkowo atrakcyjne warunki dla realizacji zróżnicowanych aktywności, takich jak np.: turystyka piesza (w tym nordic walking), rowerowa (w tym górską), wodna (w tym jachting, kajaki, wędkarstwo), konna, a w sezonie zimowym również narciarska (zarówno biegowa, jak i zjazdowa). Środowisko przyrodnicze nie tylko umożliwi realizację aktywności określonego typu, ale poprzez swoją atrakcyjność zwiększa satysfakcję z podejmowanej aktywności. Bogactwo fauny i flory sprzyja także turystyce przyrodniczej (podglądanie i fotografowanie świata przyrody).

Możliwości wykorzystania środowiska przyrodniczego w procesie modyfikacji przestrzeni turystycznej Szczecina

Liczba turystów odwiedzających Szczecin oscyluje wokół 370 tys. osób rocznie (około 40% to turyści zagraniczni, przede wszystkim z Niemiec i krajów skandynawskich) i wykazuje niewielki, ale stały wzrost. Turyści spędzają w mieście około dwóch dni, a jako główny cel przyjazdu wskazują zwiedzanie, poznawanie architektury, kultury i przyrody Szczecina oraz odwiedziny u rodziny i znajomych. Według turystów (ponad 2/3) Szczecin jest miastem bardzo atrakcyjnym turystycznie (Szczecin... 2014). Za największe atrakcje turystyczne w Szczecinie można uznać³:

- Wały Chrobrego (1902–1906),
- Kino Pionier 1909 – najstarsze działające w tym samym miejscu kino na świecie,
- EUREKA – wystawa interaktywnych doświadczeń w Szczecinie,
- Zamek Książąt Pomorskich (XIV wiek),
- Gwiazdzisty układ placów i ulic (śródmieście na planie Paryża),
- Podziemny Szczecin,
- Filharmonię Szczecińską.

Ponadto Szczecin dysponuje typowymi dla miast walorami (i atrakcjami), takimi jak: pozostałości umocnień fortyfikacyjnych (Basztka Panieńska, Brama Portowa, Brama Królewska i in.), rezydencje (pałace: Pod Głowami, Pod Globusem, Joński i in.), obiekty sakralne (bazylika archikatedralna pw. św. Jakuba, kościół św. Piotra i Pawła, ewangelicki kościół św. Trójcy i in.), pomniki i fontanny (pomniki: Adama Mickiewicza, Colleoniego, Czynu Polaków; fontanny: Orła Białego i in.) oraz placówki muzealne (Muzeum Techniki i Komunikacji). Atrakcyjność turystyczną miasta podnoszą także cyklicznie organizowane imprezy, takie jak: Dni Morza, Wielki Turniej Tenorów, Turniej Tenisowy PKO Open, Festiwal Ognia Sztucznych Pyromagic, Flis Odrzański, Festiwal Społwa Kultury. Duże znaczenie

³ Trudno jest kwantyfikować i porównywać walory (i atrakcje) turystyczne, ze względu na duży poziom subiektywizmu dokonywanych ocen. Pewnym rodzajem miary może być liczba osób korzystających z danego waloru, jednak tego typu zestawienia są dokonywane głównie w przypadku walorów dostępnych za opłatą (np. muzea czy parki narodowe). Wybór zaprezentowanych walorów turystycznych Szczecina został więc oparty na walorach uznanych za istotne w *Diagnozie społeczno-gospodarczej Szczecina* wykonanej na potrzeby Strategii Rozwoju Szczecina 2015 – Szczecin_dla_Ciebie, oraz walorów najczęściej wskazywanych w dostępnych materiałach informacyjnych, przewodnikach turystycznych oraz stronach www.

dla atrakcyjności miasta ma finał regat The Tall Ships' Races, który odbył się w Szczecinie już dwukrotnie (2007 i 2013 roku), a w 2017 roku planowany jest następny. Ta impreza gromadzi miłośników żeglarstwa z Polski i zagranicy (w 2013 roku uczestniczyło w nim ponad 2 mln osób).

Wszystkie zaprezentowane walory i atrakcje turystyczne związane są z zasobami o charakterze antropogenicznym i w niewielkim stopniu odwołują się do środowiska przyrodniczego, chociaż jego potencjał nie jest w Szczecinie mały. W największym stopniu wykorzystane jest środowisko wodne, głównie w zachodniej części Międzyodrza, przylegającej do lewobrzeżnej części miasta, w szczególności rejonu Wałów Chrobrego, uznawanych za jedną z największych atrakcji turystycznych miasta. Są one m.in. miejscem cumowania cruiserów morskich i rzecznych (w 2014 roku odpowiednio 3 i 90), którymi w 2014 roku przypłynęło ok. 7000 pasażerów, jednak liczba jednostek zawijających do Szczecina nie wykazuje tendencji rosnącej (www 6).

Środowisko wodne Szczecina może być podstawą dla:

1. Aktywności rekreacyjno-rozrywkowej bazującej na:
 - terenach spacerowo-rozrywkowych, np. bulwary nad Odrą, ale także wykorzystanie innych terenów położonych nad Odrą, które mogą zostać zagospodarowane na tego typu cele (np. zespół zabudowy fabrycznej nad Odrą nazywany „Szczecińską Wenecją”, który po renowacji mógłby pełnić funkcje turystyczne),
 - imprezach masowych, zarówno bezpośrednio związanych z przestrzenią wodną (Dni Morza, TTSR, Dni Odry, Spływ Flisacki itp.), jak i jedynie wykorzystujących bonus atrakcyjności tych obszarów (np. Festiwal Sztucznych Ognia Pyromagic),
 - rejsach: katamaranem, wodolotem, wypożyczoną łodzią motorową (jedynie w sezonie letnim),
 - kąpieliskach: nad jeziorem Głębokim i jeziorem Dąbie, na Dziewokliczu – Międzyodrzu, Arkonka.
2. Turystyki aktywnej: kajakowej, żeglarskiej, wędkarskiej, nurkowej. W Szczecinie funkcjonują:
 - mariny i przystanie żeglarskie (12 łącznie z marinami klubowymi, większość ulokowana jest nad jeziorem Dąbie),
 - wypożyczalnie sprzętu wodnego: jachtów (7, wszystkie nad jeziorem Dąbie), kajaków, łodzi i innego sprzętu wodnego (9), niektóre z wypożyczalni organizują również wycieczki i spływy kajakowe w granicach Szczecina.

3. Turystyki krajoznawczej:

- rejsy „Białą flotą” po obszarze Międzyodrza,
- turystyka przyrodnicza, szczególnie na obszarach przyrodniczo cennych (chronionych), w tym np. fotografowanie rzadkich gatunków ptactwa.

Poza środowiskiem wodnym, dla którego powstał *Program turystycznego rozwoju akwenów i terenów nadwodnych Szczecina* (Program... 2014), również tereny zielone mogą w większym stopniu przyczynić się do budowania atrakcyjności turystycznej Szczecina i poszerzać/zmieniać zasięg i charakter przestrzeni turystycznej miasta. Obecnie taką funkcję pełnią przede wszystkim Park Kasprowicza i Cmentarz Centralny, które ze względu na swoją unikatowość stanowią uzupełnienie oferty turystycznej miasta, ale tylko w wyjątkowych przypadkach są jej obligatoryjnym czy głównym elementem. Park im. Jana Kasprowicza wraz z Ogrodem Różanym jest największym parkiem miejskim Szczecina (ok. 50 ha) (Meyer 2011). Został on założony w 1900 roku pod nazwą Quistorp Park. W parku występują liczne gatunki drzew, które są rzadko spotykane w Polsce, a w 1976 roku został tam wybudowany amfiteatr na ok. 4 500 miejsc. Ogród Różany to dwuhektarowy ogród założony w 1928 roku z okazji zjazdu ogrodników, który II wojnę światową przetrwał w stanie nienaruszonym, ale roślinność wymagała pielęgnacji i odnowy. Na początku XXI wieku przeprowadzono odnowę tego ogrodu w stylu z lat trzydziestych, zasadzono ponad 9 tys. róż w 99 odmianach, wykonano schody, alejki oraz plac zabaw. Ogród Różany został udostępniony zwiedzającym w 2007 roku (www 3).

Z kolei Cmentarz Centralny, będący największą nekropolią w Polsce (ponad 169 ha), a trzecią w Europie (po Hamburgu i Wiedniu), łączy elementy antropogeniczne z przyrodniczymi oraz wyjątkową funkcją miejsca. Powstał wg projektu W. Meyera-Schwartau (założenie cmentarne wraz z monumentalną bramą oraz neoromańską kaplicą), a jego oficjalne otwarcie nastąpiło w 1901 roku. Od początku miał utrzymywać charakter parku, w którym równie ważne są walory krajobrazowe, jak i architektura oraz rzeźba nagrobkowa w powiązaniu z otaczającą zielenią. Obecnie Cmentarz Centralny jest jednym z najpiękniejszych parków Szczecina z wyjątkowo bogatą i zróżnicowaną florą (360 gatunków drzew i krzewów, w tym 54 rzadkie). Długość głównych alei parkowych wynosi 12 km, a bocznych 60 km, w ich obrębie zostały wyznaczone trasy turystyczne i spacerowe (www 1; www 4).

Pozostałe parki i obszary zielone Szczecina, mimo swojej atrakcyjności, są w minimalnym stopniu wykorzystywane turystycznie, chociaż mogą stanowić obszary wypoczynku w trakcie odwiedzania atrakcji antropogenicznych, jak



Fot. 1. Jezioro Szmaragdowe (fot. B. Meyer)



Fot. 2. Jasne Błonia (fot. B. Meyer)



Fot. 3. Cmentarz Centralny (fot. B. Meyer)



Fot. 4. Puszcza Bukowa (fot. B. Meyer)

i samodzielne atrakcje związane z turystyką krajoznawczą (Jezioro Szmaragdowe) czy przyrodniczą (Park Dendrologiczny). Możliwe jest także wykorzystanie kompleksów leśnych w obrębie Szczecina, które są wyposażone w zróżnicowaną infrastrukturę (szczególnie Lasy Miejskie) umożliwiającą realizację aktywności związanych z turystyką pieszą, rowerową, krajoznawczą czy przyrodniczą. W skład tej infrastruktury wchodzi m.in. takie elementy, jak: znakowane szlaki piesze (ok. 200 km), szlaki rowerowe, ścieżki dydaktyczne, ścieżki i szlaki przyrodnicze, ścieżki zdrowia, polany rekreacyjne o zróżnicowanym charakterze (najczęściej wyposażone w zadaszone miejsca piknikowe, ławki i wiaty ogniskowe, a czasami posiadające również infrastrukturę do uprawiania czynnej rekreacji: boiska, stoły do gry w szachy i tenisa stołowego oraz miejsca parkingowe), tzw. siłownie pod chmurką, park linowy, kompleks sportowo-rekreacyjny Szczecińska Gubałówka, z dwiema oświetlonymi i sztucznie naśnieżanymi trasami narciarskimi wraz z wyciągiem orczykowym, lodowiskiem, stokiem dla saneczkarzy, a w okresie letnim torem do zjazdu górkami hulajnogami oraz igielitowym stokiem narciarskim (www 2).

Podsumowanie

Szczecin jest miastem o dużej powierzchni i wyjątkowych warunkach środowiska przyrodniczego, obejmujących zróżnicowane obszary wodne oraz leśne (zajmujące dużą część powierzchni administracyjnej miasta), a także nietypowe ukształtowanie terenu, wynikające z dominującej roli doliny Odry, w której jest położony. Przyjęta i realizowana strategia marki miasta – *Szczecin Floating Garden 2050* – dostrzega i wykorzystuje potencjał środowiska przyrodniczego, uznając wodę, zieleni i przestrzeń za elementy kluczowe dla rozwoju miasta oraz wyróżnikowe, pozwalające na wykreowanie silnej jego marki. W połączeniu z uznaniem zdynamizowania rozwoju turystyki (zwiększenie liczby turystów, wydłużenie czasu ich pobytu oraz rozwój nowych form turystyki, w tym w szczególności związanych z wodą i jachtingiem) za jeden z głównych celów strategicznych w *Strategii Rozwoju Szczecina do 2025* – „*Szczecin_dla Ciebie*”, stanowi to szansę na szersze wykorzystanie środowiska przyrodniczego dla celów turystycznych. Obecnie zasoby przyrodnicze Szczecina sprzyjają przede wszystkim codziennej i weekendowej rekreacji ruchowej mieszkańców, a turyści korzystają z nich w niewielkim stopniu, chociaż doceniają wizualną atrakcyjność miasta związaną z ilością zieleni i obszarów wodnych w jego obrębie. Lokalizacja obszarów wodnych

w środkowej części miasta (Międzyodrze) sprawia, że są one łatwo dostępne dla turystów i umożliwia uprawianie turystyki aktywnej praktycznie w centrum miasta, a dodatkowo także w jego części historycznej (Wały Chrobrego). Pełniejsze wykorzystanie zarówno terenów wodnych, jak i zielonych dla celów turystycznych wpisuje się w najnowsze trendy związane ze zdrowym i aktywnym stylem życia oraz koncepcję *turystyki poza szlakiem*. W przypadku Szczecina może to spowodować przekształcenie miejskiej przestrzeni turystycznej w aspekcie ilościowym i lokalizacyjnym, udostępniając turystom obszary traktowane obecnie jako zarezerwowane wyłącznie dla mieszkańców oraz modyfikując strukturę już istniejących w mieście przestrzeni turystycznych.

Bibliografia

- Białecki T., 1977, *Szczecin. Rozwój miasta w Polsce Ludowej*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań.
- Bontje M., Musterd S., 2009, *Creative industries, creative class and competitiveness: Expert opinions critically appraised*, „Geoforum”, t. 40 (5), s. 843–852.
- Cieślak I. (red.), 2012, *Współczesna waloryzacja przestrzeni zurbanizowanej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn, s. 11–31.
- Czornik M., 2004, *Miasto. Ekonomiczne aspekty funkcjonowania*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Karola Adamickiego w Katowicach, Katowice, s. 9–38.
- Derek M., 2013, *Turystyka poza utartym szlakiem – nowy model turystyki miejskiej*, „Turystyka Kulturowa”, nr 9, s. 5–17, <http://turystykakulturowa.org/ojs/index.php/tk/article/view/275> [dostęp: 6.04.2015].
- Diagnoza społeczno-gospodarcza Szczecina*, 2010, Szczecin, s. 168–169.
- Gorynia M., Łaźniewska E. (red.), 2010, *Kompendium wiedzy o konkurencyjności*, WN PWN, Warszawa, s. 153–175.
- Gorynia M., Łaźniewska E. (red.), 2012, *Konkurencyjność regionalna. Koncepcja – strategie – przykłady*, WN PWN, Warszawa, s. 183–183.
- Gorzelał M., 2008, *Miasto jako przedmiot badań w ekonomii* [w:] B. Jałowiecki (red.), *Miasto jako przedmiot badań naukowych w początkach XXI wieku*, Scholar, Warszawa, s. 87–96.
- Grabowski J., 2008, *Uwarunkowania konkurencyjności turystycznej regionów*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, R. LXX, z. 3, s. 149–154.
- Judd D., 1999, *Constructing the tourist bubble* [w:] D.R. Judd, S.S. Fainstein (red.), *The tourist city*, Yale University Press, New Haven, Londyn, s. 35–53.

- Kowalczyk A., 2011, *Geograficzne aspekty przestrzeni turystycznej (nowe spojrzenia na koncepcję przestrzeni turystycznej* [w:] M. Durydiwka, K. Duda-Gromada (red.), *Przestrzeń turystyczna. Czynniki, różnorodność, zmiany*, WGiSR Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, s. 29–39.
- Kozak M., 2011, *Przestrzeń metropolitalna jako współczesne eksperymentarium turystyki* [w:] M. Durydiwka, K. Duda-Gromada (red.), *Przestrzeń turystyczna. Czynniki, różnorodność, zmiany*, WGiSR Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, s. 133–141.
- Liszewski S., 1995, *Przestrzeń turystyczna*, „Turystyka”, t. 5 (2), s. 87–103.
- Liszewski S., 1999, *Przestrzeń turystyczna miasta (przykład Łodzi)*, „Turystyka”, t. 9 (1), s. 51–73.
- Liszewski S., 2014, *Miejska przestrzeń turystyczna*, „Turystyka”, t. 24 (1), s. 35–44.
- Liszewski S. (red.), 2008, *Geografia urbanistyczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Maitland R., Newman P., 2009, *Developing world tourism cities* [w:] R. Maitland, P. Newman (red.), *World Tourism Cities. Developing Tourism off the Beaten Track*, Routledge, Abingdon, s. 3–21.
- Meyer B., 2011, *Tereny leśne Szczecina jako obszar aktywności turystycznej i rekreacyjnej mieszkańców*, „Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej w Rogowie”, t. 28 (3), s. 207–212.
- Michałowski L., 2003, *Turystyka i sposoby promocji miast*, „Studia Regionalne i Lokalne”, nr 4 (14), s. 91–110.
- Niemczyk A., 2013, *Miasto-przestrzeń turystyczna Polaków* [w:] T. Żabińska (red.), *Turystyka miejska. Prawidłowości i determinanty rozwoju*, „Studia Ekonomiczne UE w Katowicach”, nr 147, Katowice, s. 94–106.
- Nowak M.J., Skotarczak T. (red.), *Zarządzanie przestrzenią miasta*, CeDeWu.pl, Warszawa, s. 99–128.
- Parzych K., 2013, *Determinanty percepcji przestrzeni turystycznej miasta w ocenie turystów. Studium na przykładzie Słupska*, „Journal of Health Sciences”, t. 3 (14), s. 342–355.
- Program konserwacji i bieżącego utrzymania istniejących terenów zieleni miasta Szczecin*, 2004, s. 3.
- Program Turystycznego Rozwoju Akwenów i Terenów Nadwodnych Szczecina*, 2014, <http://bip.um.szczecin.pl> [dostęp: 6.04. 2015].
- Raczyk A., Dołzbasz S., Leśniak-Johann M., 2012, *Relacje współpracy i konkurencji na pograniczu polsko-niemieckim*, Gaskor, Wrocław, s. 72–74.
- Skalski J., 2008, *Unifikacja krajobrazów miejskich. Znaczenie procesu percepcji w jakościowej ocenie przestrzeni publicznej w Warszawie*, „Architektura Krajobrazu”, nr 2, s. 4–15.

Szczecin 2014, *Raport o stanie miasta*, Szczecin.

Tatuśko A., 2002, *Sposoby pomiaru konkurencyjności miast* [w:] E. Sobczak (red.), *Gospodarka lokalna w teorii i praktyce*, „Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu”, nr 939, s. 122–134.

Ustupski J., 2012, *Innowacyjność w rozwoju przestrzeni turystycznej*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis”, Folia 126, *Studia Geographica* III, s. 32–43.

Warszyńska J., Jackowski A., 1978, *Podstawy geografii turystyki*, PWN, Warszawa.

Włodarczyk B., 2009, *Przestrzeń turystyczna. Istota, koncepcje, determinanty rozwoju*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

Włodarczyk B., 2011, *Miasto i przestrzeń turystyczna* [w:] B. Włodarczyk (red.), *Turystyka, Księga jubileuszowa w 70. rocznicę urodzin Profesora Stanisława Liszewskiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 105–120.

Wójtowicz-Wróbel A., 2008, *Metropolitalne uwarunkowania rozwoju małych miast i zmian ich tożsamości, przykład Słomnik i Niepołomic*, „Czasopismo Techniczne. Architektura”, z. 5, s. 161–174.

Żabińska T., 2013, *Turystyka w dużych miastach i metropoliach. Wybrane problemy rozwoju i zarządzania* [w:] T. Żabińska (red.), *Turystyka miejska. Prawidłowości i determinanty rozwoju*, Katowice, s. 133–153.

strony internetowe

www 1, http://www.cmentarze.szczecin.pl/Cmentarze/chapter_11980.asp [dostęp: 6.04. 2015].

www 2, <http://ekologia.szczecin.pl/> [dostęp: 6.04. 2015].

www 3, <http://www.szczecin.eu/> [dostęp: 6.04. 2015].

www 4, <http://www.zuk.szczecin.pl/> [dostęp: 6.04. 2015].

www 5, <http://bip.um.szczecin.pl> [dostęp: 6.04. 2015].

www 6, <http://www.port.szczecin.pl> [dostęp: 6.04. 2015].

dr hab. Beata Meyer, prof. USz

Katedra Zarządzania Turystyką

Wydział Zarządzania i Ekonomiki Usług

Uniwersytet Szczeciński

Szczecin

e-mail: meyer.beata@gmail.com